

Kardelių (*Gladiolus* L.) selekcija Lietuvoje

Gitana Štukėnienė, Stasė Dapkūnienė

Vilniaus universiteto Botanikos sodas,
Kairėnų 43, Vilnius;
stukeniene@gmail.com

Anotacija

Straipsnyje apžvelgiama kardelių (*Gladiolus* L.) veislių sukūrimo raida Lietuvoje nuo 1959 iki 2008 metų. Lietuvos Respublikoje kardelių selekcija pirmieji pradėjo užsiimti S. Eicher-Lorka, P. Balčikonis, A. Kuzavinis. Jų sukurtos veislės buvo labai gerai įvertintos.

Naujų žolinių dekoratyvinių augalų veislių sukūrimas ir introdukcija – ilgai trunkantis ir gana brangus procesas. Todėl svarbu išanalizuoti turimą medžiagą apie selekcininkus ir jų atliktus darbus.

Reikšminiai žodžiai: kardeliai (*Gladiolus* L.), veislės, selekcija, selekcininkai.

ĮVADAS

Mūsų krašto selekcininkai yra išvedę daug originalių veislių tų augalų, kurie lietuvių darželiuose auginami jau seniai. Reikėtų tinkamai įvertinti ankstesnių selekcininkų darbus ir toliau tęsti šias tradicijas. Deja, dažnai lietuviškos dekoratyvių augalų veislės gyvuoja tik tol, kol gyvas pats selekcininkas. Selekcinė medžiaga mažai tyrinėjama, dauginama ir platinama. Apskritai į žolinių dekoratyvių augalų kolekcionavimo ir selekcijos darbą turėtų įsitraukti kuo daugiau botanikų, selekcininkų, botanikos sodų darbuotojų ir genetikų. Būtina išsaugoti tiek senesnes, tiek naujesnes bei pačias naujausias lietuviškos kilmės gėlių veisles. Kiekvienas namo savininkas, nesvarbu, kur jis gyventų, prie savo namo augina dekoratyvius augalus. Bet tik pas retą savininką, dažniausiai augalų kolekcionierių ar selekcininką, surasime lietuviškos kilmės gėlių veislių, kurias pastarasis augina ir jomis didžiuojasi. Lauko gėlių rinka vis dar nėra užpildyta ir turi tendenciją plėstis, todėl

aktualu ištirti ir išsaugoti vertingiausias lietuviškos kilmės žolinius dekoratyvinius augalus. Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir pasikeitus žemės ūkio sistemai, gražinamos teisės į žemės nuosavybę, atkuriami individualūs ūkiai ir vienkiemių sodybos. Keičiantis Lietuvos žemės ūkio infrastruktūrai ir vystantis pagalbiniams verslams, dalis ūkininkų pasirenka gėlininkystę. Šiuo metu tik 10 % Lietuvos gėlių rinkos užima mūsų pačių išaugintos gėlės, o Olandijoje gėlių verslas duoda pusę šalies žemės ūkio pajamų. Todėl Lietuvoje ypač aktualu mokslo institucijose kvalifikuotai ištirti bei įvertinti vietinės kilmės žolinių dekoratyvinių veislių augalus (jų Lietuvos selekcininkai yra sukūrę per 1000 pavadinimų). Šie tyrimai vėliau neabejotinai pasitarnautų gėlininkystės verslo mūsų krašte plėtotei.

Lietuvos selekcininkai mėgėjai atliko puikų darbą. Jie sukūrė didelį, neįkainojamos vertės žolinių dekoratyviųjų augalų (gėlių) nacionalinę turtą – veisles. Pirmieji gėlių selekcininkai Lietuvoje buvo P. Rotomskis, S. Eicher-Lorka, A. Kuzavinis, O. Skeivienė, P. Balčikonis ir O. Griniuvienė. Populiariausios (kaip selekcijos objektai) šios augalų gentys – *Gladiolus* L. ir *Lilium* L. Su kitų genčių augalais – *Paeonia* L., *Dahlia* Cav., *Crocus* L., *Narcissus* L., *Primula* L., *Tulipa* L., *Iris* L., *Hyacinthus* L., *Hemerocallis* L. – dirba tik pavieniai selekcininkai (Tarvidas, 1996; Indrišiūnaitė, 1997). Pirmajame lietuviškų gėlių veislių registre įrašyta: kardelių – 161, lelijų – 27, vilkdalgių – 6, raganių – 8 ir rožių – 1 veislė (Tarvidas, 1996).

Darbo tikslas – išanalizuoti Lietuvoje dirbusių ir tebedirbančių kardelių selekcininkų darbus ir įvertinti jų sukurtas kardelių veisles.

METODIKA

Tyrimo objektas – kardelių (*Gladiolus* L.) veislės, sukurtos Lietuvoje 1959–2008 m.

Darbe buvo vertinami Lietuvoje sukurtų veislių kardeliai pagal morfologinius požymius bei dekoratyvines savybes.

Analizuojami 1959–2008 metų Lietuvos selekcininkų darbai, pirmasis lietuviškų gėlių veislių registras (Tarvidas, 1996), apžvelgiami Lietuvos ir užsienio gėlių veislių registrai ir katalogai (Karla ir kt., 1980; Adams, 2001).

REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Kardelis (*Gladiolus* L.) patenka į penkių populiariausių pasaulyje skinti tinkančių augalų sąrašą. Sukurta keliolika tūkstančių kardelių veislių. Lietuvoje kardeliai taip pat populiarūs – su jais sėkmingiausiai atliekama selekcija ir dirba daugiausiai selekcininkų (Indrisiunaite, Dainauskaite, 2004). Jie vertinami dėl žiedų spalvų įvairovės, palyginti nesudėtingo auginimo, spartaus dauginimosi. Kardelių žiedų spalvų paletė labai plati – nuo sniego baltumo iki tamsiai rudos spalvos. Didelis kardelių privalumas tas, kad gana nesunkiai ir greitai galima sukurti naujas jų veisles. Ketvirtaisiais penktaisiais auginimo metais tikrai įvertinamas kardelių sėjinukas. Intensyvi atranka, reikli, pastabi selekcininko akis gali nustatyti naujai sukurto sėjinuko ateitį, jį įvertinti.

Šiuo metu sėkmingiausiai kardeliai tiriami ir selekcionuojami Olandijoje, Slovakijoje, Čekijoje, Rusijoje, Ukrainoje ir Baltijos šalyse. JAV naujai sukurtos kardelių veislės tiriamos trisdešimtyje augalų veislių tyrimų stočių. Pasaulinis kardelių veislių registracijos centras yra Šiaurės Amerikos kardelių augintojų taryba (*North American Gladioli Council*, NAGC). Keturiasdešimt septynios lietuviškų kardelių veislės (autoriai – P. Balčikonis, P. Ciplijauskas, B. Kazelka, A. Lukoševičius, A. Markevičius ir A. Žobakas) yra įrašytos į tarptautinius kardelių veislių registrus.

Lietuvoje bene pirmasis apie kardelius, vadindamas juos „kardylais“, 1930 m. gana išsamiai rašė agronomas J. Strazdas (Strazdas, 1930). Jo aprašytos tokios kardelių rūšys: *G. colvilli* Sweet, *G. gandavensis* Van. Houtte, *G. lemoinei* Hort, *G. nanceianus* Hort. ex Baker, *G. nanus* Andr. ir *G. ramosus* Paxt. Iš veislių minimos ‘Trudel Gross’, ‘Oheimb’, ‘Schwaben’, ‘Lohengrin’, ‘Urania’, ‘E. Carbonnier’ ir ‘H. Cavoisleifer’ (Balčikonis ir kt., 1985).

Mūsų respublikoje kardelių selekciją pirmieji pradėjo vykdyti S. Eicher-Lorka, P. Balčikonis ir A. Kuzavinis. 1977 m. mirus S. Eicher-Lorkai, jo darbą toliau tęsė žmona Nina. Vilniuje sėkmingai darbavosi A. Karla. Šių vilniečių entuziastų išvestos naujausios veislės lygiavosi su geriausiomis to meto Sovietų Sąjungos selekcininkų veislėmis. Jos buvo eksponuojamos Vilniaus ir Maskvos gėlininkų rengiamose kar-

delių parodose, neretai buvusios TSRS liaudies ūkio pasiekimų parodoje, tiriamos Sąjunginiame Leningrado augalininkystės institute (Rusijos augalininkystės tyrimo institutas, Sankt-Peterburgas). Labai gerai buvo įvertintos šios veislės: S. Eicher-Lorkos – ‘Imenitost’, ‘Korsar’, ‘Lebedinaja Pesnia’; A. Kuzavinio – ‘Liepsna’, ‘Raganius’, ‘Vytautas Didysis’, ‘Žalgiris’, ‘Živilė’; P. Balčikonio – ‘Akademikas’, ‘Gražvydė’, ‘J. Balčikonis’, ‘Kunigaikštis Kęstutis’, ‘Lietuva’, ‘Maironis’ ir ‘Vaidilutė’.

Pirmoji lietuviškos selekcijos ir užsieninių kardelių paroda buvo surengta 1981 m. rugsėjo 3–4 d. Kaune, tuometinėje Lietuvos žemės ūkio akademijoje. 1983 m. buvo surengtos 3 kardelių parodos, kurių tikslas – parodyti lankytojams įvairaus žydėjimo laiko kardelius. Eksponatai buvo vertinami pagal tarptautines taisykles (100 balų sistema). Dabar Lietuvoje kardelių kolekcionavimu ir selekcija užsiima daugiau kaip 30 selekcininkų, gyvenančių įvairiuose Lietuvos rajonuose. Jie dirbtiniu kryžminimu, iš anksto parinkdami tėvines veisles, kuria naujas kardelių veisles. Dažniausiai tai ne atsitiktinis kryžminimas, o kruopščiai parinktų vertingiausių veislių panaudojimas selekcijai. Turint gerą kardelių veislių kolekciją, galima sulaukti neblogų rezultatų po laisvojo žiedų apsidulkinimo, jeigu bus renkamos sėklos, sėjamos ir vykdoma tikslinga sėjinukų atranka. Naujos kardelių veislės atsiranda ne tik kryžminimo, bet ir mutacijų būdu. Kardelių mutacijos, kai pakitimai vyksta savaime dėl neaiškių priežasčių, pasitaiko gana retai ir dažniausiai pasireiškia žiedų spalvos pasikeitimais. P. Balčikonio praktikoje gauta mutantinė veislė ‘Drąsuolėlis’ yra šviesiai rausvais žiedais. Ji kilo iš ‘Drąsuolio’ veislės, kurios žiedai centre turi raudoną dėmę (Balčikonis ir kt., 1985).

Didžiulių laimėjimų kardelių selekcijoje pasiekė Petras Balčikonis (Avižieniai, Vilniaus raj.), Paulius ir Lionė Cipliauskai (Babtai, Kauno raj.), Anupras Karla (Vilnius), Jonas Auksuolis Liutkevičius (Kalvarija, Marijampolės raj.), Antanas Markevičius (Neveronys, Kauno raj.), Alvidas Lukoševičius, Linas Skibiniauskas, Nijolė Michelkevičienė (visi iš Kauno), Rūta Narvidienė (Šiauliai), Vytautas Šemelis (Sirutėnai, Utenos raj.), Petras Šlajus (Utena). Nenuilstamai dirbuojasi ir kiti dekoratyvinių augalų kolekcionieriai – selekcininkai mėgėjai: Liudvikas Aksamitauskas (Garliava, Kauno raj.), Aniceta Jachimovičienė,

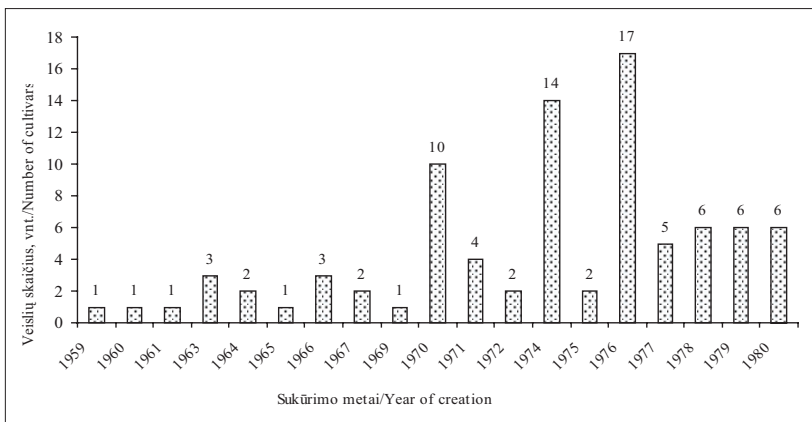
Antonina Zviaginceva (Vilnius), Antanina Timinskienė, Angelė Veideikienė, Birtutė Žostautienė, Vitalija Vaškienė, Elvyra Raudienė, Liucija Pernavienė, Jadvyga Ramutė Kazelkienė, Vytautas Mironas (visi iš Klaipėdos), Mykolas Radzevičius (Ėriškiai, Panevėžio raj.), Valerija Švilpienė ir Alfonsas Žobakas (abu iš Panevėžio) ir kt.

1967–1977 m. Vilniaus universiteto Botanikos sodo Augalų sistematikos ir geografijos skyriuje (Vingio parke) buvo sukaupta gausi (apie 150) kardelių veislių kolekcija, kuri dėl įvairių priežasčių dabar yra sunykusi. Lietuvos žemdirbystės institute, tuometinėje Žemdirbystės mokslinio tyrimo instituto gėlyno kolekcijoje, Emilijos ir Jono Tarvidų iniciatyva buvo sukaupta daugiau kaip 1000 kardelių veislių (Balčikonis ir kt., 1985).

Kaimyninėje Lenkijoje, Varšuvos mokslų akademijos Botanikos sode, iki šiol kardelių kolekcijoje išsaugoti ir auginami garsaus Lietuvos kardelių selekcininko P. Balčikonio kelių veislių kardeliai: 'Akademikas', 'Saulės takas' ir 'Vėjas'. Daug nuveikė kalvarijietis J. A. Liutkevičius, pradėjęs šį darbą tik 1990 m. Jo fonduose priskaičiuojama daugiau kaip 200 kardelių sėjinukų, kurių dauguma jau pabuvojo respublikinėse naujų veislių parodose ir sulaukė gerų įvertinimų. Kardelių selekcininko P. Ciplijausko sukurtos kardelių veislės gerai žinomos ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Jo veislės yra įrašytos ne tik į tinkamiausių auginti Lietuvoje augalų veislių sąrašus (Tinkamiausių..., 1998; Tinkamiausių..., 2000; Tinkamiausių..., 2001), bet yra užregistruotos ir Tarptautiniame Šiaurės Amerikos kardelių registre. Nežiūrint visos veislių gausybės, sodinamąją medžiagą auginančios ir ja prekiaujančios firmos paprastai daugina nedaug veislių. Nepaisant to, keletą P. Ciplijausko sukurtų kardelių veislių sėkmingai augina ir platina žinomos pasaulyje firmos (Adams, 2001). Internete galima ne tik pamatyti P. Ciplijausko išvestų veislių spalvotas nuotraukas, bet ir užsisakyti sau patikusią veislę (<http://www.omnitel.net/gladioli>). Sparčiai ir labai kryptingai su kardeliais dirba Antanas Markevičius (www.gladiolus.lt). Keletas A. Lukoševičiaus veislių ('Ašramas', 'Kardinolas', 'Karūna', 'Liudmila', 'Merkurijus', 'Piligrimas', 'Talismanas' ir 'Venera') žurnale „Sad svoimi rukami“ yra pristatomos šalia žymiausių Rusijos selekcininkų veislių. Labai gerai apie Lietuvos selekcininkų sukurtų kardelių veislių dekoratyvines savybes atsiliepia

žinomas Moldavijos selekcininkas A. Murin. Jis yra parašęs ne vieną mokslinį straipsnį, monografiją ir savo gyvenimą paskyręs dekoratyvinių augalų selekcijai (Murin, Lysikov, 1989). Kai kurios Lionės ir Pauliaus Čiplijauskų (10 veislių), Balio Kazelkos (2), Petro Balčikonio (18), Alvido Lukoševičiaus (9), Antano Markevičiaus (8) sukurtos kardelių veislės įrašytos į tarptautinius veislių registrus.

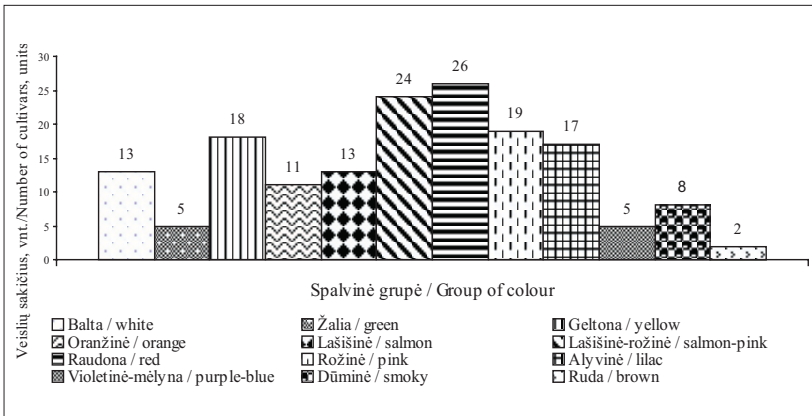
1980 m. išleistame „Kardelių veislių registre“ (Karla ir kt., 1980), greta užsieninių veislių, yra įtrauktos ir 88 lietuviškos veislės. Išanalizavus pateiktus duomenis matyti, kad daugiausiai veislių 1959–1980 m. buvo sukurta: 1970 m. – 10; 1974 m. – 14; 1976 m. – 17 veislių. Sukurtų kardelių veislių pasiskirstymas metais pateiktas 1 paveiksle. Šiame registre augintojai supažindinami su anksčiau augintomis ir dar nepraradusiomis dėmesio veislėmis, taip pat su daugeliu naujų, puikių to meto kardelių veislių.

1 pav. Kardelių veislių sukūrimo dinamika 1959–1980 m. (registro duomenys)
Fig. 1. Dynamics of creation of gladioli cultivars in Lithuania (1959–1980)

Šiame registre yra įtraukta šių Lietuvos selekcininkų veislės: P. Balčikonio – 42, S. Eicher-Lorkos – 34, A. Kuzavinio – 12. Šiame registre įrašyta ir aprašyta pirmoji lietuviška kardelių veislė, kurios autorius – P. Balčikonis. Tai 1959 m. sukurta stambiažiedžių kardelių veislė ‘Onutė’.

1996 m. bendromis Lietuvos gėlių selekcininkų draugijos narių, visuomenės lėšomis bei pastangomis, talkinant Vilniaus universiteto leidyklos darbuotojams ir dr. D. Dainauskaitei, buvo išleistas pirmasis įvairių genčių lietuviškų gėlių veislių registras (Tarvidas, 1996). Registre įrašytos kardelių veislės buvo sukurtos 1981–1997 m. Daugiausiai veislių buvo sukurtą 1993–1994 metais: 1993 m. – 30 veislių, o 1994 m. – 39. Tai gana ilgo, sunkaus, bet malonaus Lietuvos gėlių selekcininkų darbo rezultatas. Kardelių veislių pasiskirstymai pagal žiedo spalvą ir dydį pateikti 2 ir 3 paveiksluose.

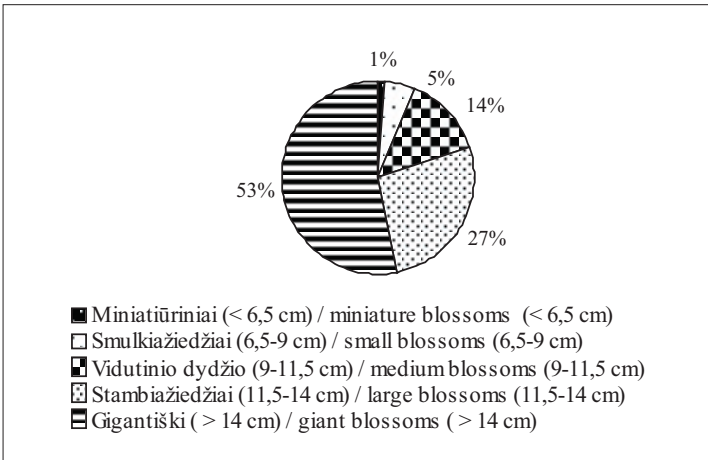

2 pav. Kardelių veislių, sukurtų Lietuvoje 1981–1997 m., pasiskirstymas pagal vainiklapių spalvą

Fig. 2. Distribution of gladioli cultivars created in Lithuania (1981–1997) according to the colour of the petal

Išnagrinėjus užregistruotų veislių pasiskirstymą spalvomis nustatyta, kad daugiausiai tais metais buvo sukurta kardelių veislių su raudonos (26 %) , rožinės (19 %) ir lašišinės (24 %) spalvos žiedais, o mažiausiai – su rudos spalvos (2 %) žiedais.

Išnagrinėjus užregistruotų veislių pasiskirstymą pagal žiedo dydį nustatyta, kad daugiausiai (53 %) buvo sukurta veislių su gigantiškais žiedais, 27 % stambiažiedžių ir mažiausiai su miniatiūriniais (1 %) žiedais (3 pav.).

3 pav. Kardelių veislių, sukurtų Lietuvoje 1981–1997 m., grupės pagal žiedo dydį

Fig. 3. Distribution of gladioli cultivars created in Lithuania (1981–1997) according to the size of the blossom

IŠVADOS

1. Kardeliai Lietuvoje selekcionuojami itin intensyviai – kuriamos naujos veislės, tarpusavyje besiskiriančios morfologiniais požymiais, dekoratyvumu ir biologinėmis savybėmis.

2. Lietuviškų kardelių veislių tyrimai – pradžia naujų, kryptingų darbų, kuriais siekiama iširti, įvertinti žolinių kultūrinių dekoratyvių augalų įvairovę ir atrinkti tai, kas vertinga, saugotina kaip genetiniai ištekliai.

LITERATŪRA

ADAMS, G. 2001. *Pleasant Valley Glads & Dahlias*. Catalog. 21 p.

BALČIKONIS, P.; SAMSONAITĖ, J.; TARVIDAS, J. 1985. *Kardeliai*. Vilnius, 142 p.

INDRISIUNAITE, G.; DAINAUSKAITE, D. 2004. Investigation of Herbaceous Ornamental Plants of Genetic Resources in the Botanical Garden of Vilnius University. *Acta Horticulture*, Vol. 651, p. 161–164.

- KARLA, A.; BALČIKONIS, P.; LUKŠAS, A.; KUZAVINIS, A. 1980. *Kardelių veislių registras*. Vilnius, 62 p.
- MURIN, A. V.; LYSIKOV, V. N. *Geneticheskiye osnovy izkhodnogo materiala gladiolusa*. Kishiniov, 1989, 207 c.
- STRAZDAS, J. 1930. *Darželio gėlės ir kambarinių gėlių priežiūra*. Kaunas, 43 p.
- TARVIDAS, J. 1996. *Lietuviškos gėlių veislės*. Vilnius, 74 p.
- Tinkamiausių Lietuvoje auginti 1998 metais augalų veislių sąrašas*. 1998. Vilnius, 61 p.
- Tinkamiausių Lietuvoje auginti 1999 metais augalų veislių sąrašas*. 1999. Vilnius, 63 p.
- Tinkamiausių Lietuvoje auginti 2000 metais augalų veislių sąrašas*. 2000. Vilnius, 67 p.

GLADIOLUS L. SELECTION IN LITHUANIA

G. Štukėnienė, S. Dapkūnienė

Summary

The gladiolus (*Gladiolus* L.) is included in the list of five most popular in the world plants which are the most suitable for picking. Several thousand gladioli cultivars have been created. In Lithuania gladioli are the most popular plants with flower breeders who successfully carry out selection with these flowers. Gladioli are valued for the variety of blossom colors, simple growing and fast propagation. The diversity of gladioli blossoms' colors is huge – from a snow-white to dark brown color.

Key words: *Gladiolus*, cultivar, selection, breeders.